

'DE BENDE': NIETS NIEUWS ONDER DE ZON, ENKEL WAT CONCENTRISCHE CIRKELS ERROND

Paul Ponsaers*

1. Bij wijze van inleiding ...

Enkele jaren geleden werkte ik als journalist bij *De Morgen*. Het was in die periode dat ik – met collega G. DUPONT van *La Dernière Heure* – een boek samenstelde onder de titel 'De Bende'.¹ Maandenlang hebben Gilbert en ik toen het land doorkruist om informatie bij mekaar te schrapen met het oog op het schrijven van dat boek. We wilden een soort van 'documentaire' maken, een feitendossier omtrent de zogenaamde 'Bende van Nijvel'. En, hoewel het hoofddoel het bijeenbrengen van feitelijke informatie was, lag er een duidelijke boodschap in besloten. We wilden aangeven, middels precies feitenmateriaal, dat het Nijvelse dossier niet handelde over de één of andere vorm van traditionele criminaliteit, maar dat er meer dan voldoende 'sporen', of noem het 'symptomen', te vinden waren om minstens eveneens de hypothese van het 'politiek geweld' als valabel te weerhouden in het gerechtelijk onderzoek. Iets wat tot op dat ogenblik niet strookte met de zienswijze van de leiding van het onderzoek, noch met deze van de toenmalige politieke verantwoordelijke.

Het boek kwam er, net voordat het proces tegen de zgn. 'Borinage-verdachten' van start ging in Bergen. Het tijdstip van verschijnen was van een ontstellend groot belang. De zes verdachten die op dat ogenblik op de beklaagdenbank werden gezet, beantwoordden immers op geen enkele wijze aan het profiel dat ons voor ogen stond. Het ging hier om een groep marginale figuren uit één van de minstbedeelde streken van het land, die zelfs met veel fantasie nog niet te catalogeren waren als behorende tot het grootbanditisme, laat staan dat het ging om politiek gemotiveerde terroristen. Op zich was dat nog geen voldoende reden om op een dergelijk delicaat moment een boek toe te vertrouwen aan de publieke opinie. Er was iets véél frappanter, iets véél schrijnender, dat ons letterlijk slape-loze nachten bezorgde.

Een vorm van 'intellectuele oplichting' heb ik het steeds genoemd. De 'Borains' werden gedagvaard omwille van een viertal feiten uit 1983, die toegeschreven werden aan de zgn. 'Bende van Nijvel'. De andere feiten, o.m. de drie moorddadige raids uit '85 op Delhaize-parkings, kwamen niet ter sprake in het dossier. Maanden voordat de 'Borains' in de beklaagdenbank stapten, waren door het Dendermondse parket echter in het kanaal te Ronquières zakken teruggevonden waarin wapens zaten die gebruikt werden tijdens de hele Bende-campagne, dus zowel in '83 als in '85. Het doen voorkomen alsof de ten laste gelegde feiten uit

---

* Doctor in de criminologie, licentiaat in de sociologie

1. PONSAERS, P. en DUPONT, G., *De Bende, een documentaire, EPO dossier*, 1988, p. 307; DUPONT, G. en PONSAERS, P., *Les Tueurs*, ed. GdV, 1989, 250 p.

'83 op geen enkele wijze verband hielden met de feiten uit '85 leek ons toch wat al te kras. Dat heeft ons toen gedreven om de publikatie door te zetten.

Het was tijdens dat geruchtmakende proces dat er enkele schokkende getuigenverklaringen werden afgelegd, o.m. door een leidend onderzoeksmagistraat en een rijkswachtrechercheur. Zij waren de eerste personen, actief in het onderzoek, die in het publiek een verband legden tussen het Bende-dossier en extreem-rechts politiek geweld, in weerwil van de 'officiële lezing van de feiten'. De Voorzitter van het Assisenhof was de tweede justitiële instantie die de these van het politiek geweld niet onmiddellijk weerde. Hij gelastte een reeks bijkomende onderzoeksverrichtingen die dit verband moesten nagaan. De 'Borains' hadden geen uitstaans met de 'Bende', zo luidde het arrest. De 'dissidente' signalen, die uitgingen vanwege personen die op een bijzondere wijze vertrouwd waren met het onderzoeksdossier, deden de uiteindelijke overtuiging postvatten dat het noodzakelijk was een parlementaire onderzoekscommissie te gelasten met een studie 'naar de wijze waarop de bestrijding van het banditisme en het terrorisme georganiseerd wordt'. Intussen ligt het rapport van deze Commissie voor. Wat nu?

2. 'Terrorisme'? Wat is dat?

Een parlementaire onderzoekscommissie mag dan al over de bevoegdheden van een onderzoeksrechter beschikken, de finaliteit van een onderzoek van een dergelijke commissie is niet van strafrechtelijke, wel van politieke aard. Dat neemt echter niet weg dat precies deze onderzoekscommissie zich opvallend dikwijls en intens heeft gebogen over het strafrechtelijk dossier inzake de zgn. 'Bende van Nijvel'. Het 'Bende-dossier' werd als testcase gebruikt – zeg maar – om na te gaan op welke wijze de bestrijding van het banditisme en het terrorisme georganiseerd wordt in ons land.

In haar conclusies schrijft de Commissie, het lijkt wel terloops, als het gaat over 'de feiten toegeschreven aan de Bende van Nijvel en aan een aantal dossiers die ermee in verband staan: (...) Ook legde, tot op het einde toe, de discussie of het nu ging om banditisme of terrorisme, een zware hypothese op het onderzoek. De Commissie kan zich niet van de indruk ontdoen dat er meer achter deze misdaden zit, eerst en vooral door het onderkennen van een gemeenschappelijk opzet (bendevorming) en verder door de aard van de feiten en door de overtuiging dat er een verborgen macht achter de schermen werkt'.

Kortom, de Commissie besluit dat het niet gaat om een gewone vorm van misdadigheid. In deze zin kan gesteld worden dat de Onderzoekscommissie in belangrijke mate heeft bijgedragen tot een herformulering van de 'officiële versie' van de problematiek. Zo valt o.m. nog te lezen in de conclusies van de Commissie: 'De Commissie heeft ook een verontrustend hoog aantal getuigenissen gehoord over het bestaan van uiterst rechtse groepen binnen de politiediensten en over een aantal plannen tot staatsgreep. De Commissie meent dat dergelijke geruchten niet lichtvaardig mogen worden opgenomen en dat verder onderzoek en een verhoogde waakzaamheid geboden zijn'.

Of uit deze en andere – gelijkaardige – conclusies nu af te leiden valt of het Bende-fenomeen gezien dient te worden als een vorm van politiek geweld, of als een vorm van terrorisme, wordt niet met zoveel woorden uitdrukkelijk neerge-

schreven. De conclusies van de Commissie zijn anders van tonaliteit, van toonzetting. Er wordt immers gesteld dat de 'overtuiging' bestaat dat er een sinistere 'duistere macht achter de schermen' werkzaam is. Vastgesteld dient te worden dat dergelijke formuleringen het ergste doen vermoeden. Zij roepen als het ware het beeld op van een soort van ongrijpbaar kankergezwell dat doelbewust werd ingeplant in het justitieel en politieel apparaat met het oog op het destabiliseren van de Belgische democratische rechtsorde.

Dergelijke conclusie is – op zijn zachtst gezegd – 'zwaarwegend'. Het mag dan ook meer dan verwonderlijk genoemd worden dat deze formulering niet verder becommentarieerd wordt, of op enige wijze geïllustreerd of ondersteund wordt met materiaal uit de grote reeks van getuigenverklaringen of dossieranalyses. De theorie van de 'duistere machten' wordt als het ware geponeerd op een affirmatieve wijze, als het logisch uitvloeisel van de werkzaamheden van de Parlementaire Onderzoekscommissie. Of er voldoende empirisch materiaal voorhanden was en is om een dergelijke 'overtuiging' te staven blijft de te onderzoeken vraag, waarop we in het bestek van dit artikel nader willen ingaan. Hier dient echter reeds vastgesteld te worden dat de Commissie een aantal essentiële vragen – die normaliter zouden horen te volgen op een dergelijke affirmatie – in het geheel niet stelt. Wat is de aard van deze 'duistere machten'? Met welk doel traden zij op? Waar dienen deze machten gesitueerd te worden? Wie is er de motor van? De Commissie geeft op deze raadsels geen begin van antwoord.

Gezien het voorgaande kan worden aangenomen dat de Commissie de these van het politiek geweld niet langer verwerpt en haar minstens beschouwt als onderzoekswaardig, zonet geloofwaardig. Opnieuw valt het echter op dat de Commissie niet doorgaat op deze problematiek. De vraag is immers hoe het politieel en justitieel apparaat zou horen te reageren indien zich in de toekomst gelijkaardige 'terroristische fenomenen' opnieuw zouden voordoen. Is hierbij het onderscheid tussen terrorisme en grootbanditisme al dan niet richtinggevend of essentieel bij de bestrijding? Een begin van antwoord op deze vraagstelling is slechts mogelijk vanaf het moment dat de termen 'terrorisme' en 'grootbanditisme' een specifieke, klare betekenis krijgen. Het lijkt een definitieve kwestie, met slechts een marginale, gebrekkige relevantie.

Niets is echter minder waar. Indien immers wordt aanvaard dat de hypothese van het politiek geweld onderzoekswaardig is als het om de Bende-campagne gaat, betekent dit meteen dat 'terroristische feiten' niet noodzakelijkerwijze gepaard moeten gaan met een expliciete politieke signatuur. Om het duidelijk te stellen: terrorisme hoeft dan niet langer noodzakelijkerwijze gepaard te gaan met het uitdrukkelijk opeisen van aanslagen door politieke extremisten. Dat betekent terzelfdertijd dat terreurfeiten ook (enkel) herkenbaar kunnen zijn aan de wijze waarop de daders zijn opgetreden, m.a.w. aan de *modus operandi*. Dergelijke conclusie verruimt de inhoud van het tot op heden gehanteerde operationele terrorismebegrip. Een begrip, waarvan in België de contouren werden getekend tijdens de CCC-bommencampagne. Verder stelt een dergelijke consequentie bijkomende onderzoekstechnische vereisten, ondermeer op het vlak van de *crime analysis*. Uitiem betekent dit de erkenning van het feit dat er diverse vormen van politiek geweld bestaan, waarbij het extreem-rechtse terrorisme een aantal specifieke karakteristieken vertoont.

Wat er ook van zij, de Commissie heeft dergelijke gevolgtrekkingen niet uitdrukkelijk neergeschreven in haar rapport, en het gelaten bij een aantal merkwaardig hermetische formules. Zo zou het zonder meer nuttig geweest zijn duidelijke omschrijvingen te geven van de twee kernbegrippen die besloten lagen in haar opdracht, m.n. van de termen 'terrorisme' en 'grootbanditisme'. Verdergaande nuancering van deze problematiek, in termen van karakteristieken van bepaalde vormen van terreuruitoefening, bleven hierdoor noodzakelijkerwijze eveneens uit. Ondanks alles kan echter wèl besloten worden dat de Onderzoekscommissie op uitdrukkelijke wijze de 'Bende-feiten' in een context heeft geplaatst die volkomen haaks staat op de onderzoekslijn die tot voor het opstarten van haar activiteiten werd aangehouden door diegenen die het gerechtelijk onderzoek hebben geleid. Om het met een metafoor uit te drukken: de Commissie heeft het 'Bendefenomeen' in een ander decor geplaatst, en hierdoor een aantal taboe-scenario's als onderzoekswaardig omschreven. Het mag tot de uitdrukkelijke verdienste gerekend worden van de Parlementaire Commissie dat zij via deze weg het strafrechtelijk onderzoek heeft helpen deblokken.

3. De invloed op het opsporingsonderzoek

Het is een onbegonnen zaak om na te gaan welke precieze invloed het parlementair onderzoek heeft gehad op het verloop van het gerechtelijk onderzoek inzake de 'Bende-feiten'. Door de aard van de zaak is dit onmogelijk. De inhoud van het gerechtelijk dossier is immers onderworpen aan de grondregels van het 'geheim van het onderzoek', zodat een precieze afweging van deze vraagstelling onmogelijk kan gerealiseerd worden. Niettemin lijkt het ons mogelijk om op deze vraagstelling een begin van antwoord te formuleren.

Op de eerste plaats is er de informatie die omtrent het 'Bende-dossier' in de pers uitlekte. Globaal dient vastgesteld te worden dat weinig van de feiten die voorheen in de pers verschenen, later, doorheen de getuigenverklaringen, werden weerlegd. Op zich kan met andere woorden vastgesteld worden dat de pers in deze aangelegenheid beschikte over geloofwaardige bronnen, en – uitzonderingen daargelaten – een uitermate belangrijke rol heeft gespeeld bij het ventileren, naar de publieke opinie toe, van de onrust, de bezorgdheid, de tegenstellingen en het wantrouwen dat heerste in de schoot van het gerechtelijk en politieel apparaat ter zake. Het is trouwens opmerkelijk dat de pers ook een onmiskenbare rol heeft gespeeld bij de beslissing tot instelling van de Commissie, en dat het journalisten waren die in eerste instantie werden opgeroepen als getuigen-experten om de Commissieleden een eerste inzicht in het 'Bende-dossier' te verschaffen. De informatie die in de media werd verspreid kan met andere woorden – zij het uiteraard slechts tot op relatieve hoogte – als bron worden gehanteerd bij het opmaken van genoemde evaluatie.

Aansluitend hierbij dient meteen een belangrijk voorbehoud gemaakt te worden. Het is immers bijzonder opvallend dat – sinds de Commissie haar werkzaamheden heeft afgesloten – de media nauwelijks nog berichten verspreiden over de loop van het gerechtelijk onderzoek. Enerzijds heeft dit ongetwijfeld te maken met het feit dat de media-aandacht voor het dossier afgelopen twee jaar in stand werd gehouden door het bestaan van de Commissie zelf, en dat deze stimulans in-

tussen verdween. Anderzijds heeft dit ook te maken met het feit dat men de al te frappante reeks lekken naar de pers toe heeft willen indijken, in het belang van het gerechtelijk onderzoek. Overigens is het zo dat de werkzaamheden van de Commissie in belangrijke mate het informantennetwerk van de pers hebben blootgelegd, en de meeste bronnen nauwelijks nog kunnen worden geconsulteerd; het gevaar te worden geïdentificeerd is té groot. Resultaat van een en ander is dat de media momenteel geen tentatief beeld meer geven van de huidige stand van zaken van het gerechtelijk onderzoek.

Op de tweede plaats dient te worden beklemtoond dat gedurende het proces tegen de Borinage-verdachten een drietal weken publieke debatten plaatsvonden omtrent een aantal feiten die toegeschreven werden aan de 'Bende van Nijvel'. Meer precies werden de Borinage-verdachten in beschuldiging gesteld van deelname aan drie overvallen uit '83, met name de overvallen op de Delhaize te Genval, de Colruyt te Halle en nachtelijke inbraak in de Colruyt te Nijvel. Tijdens dit proces raakten een aantal feiten omtrent de loop van het onderzoek publiek bekend, doch een globaal zicht op hetgeen het 'Bende-dossier' is gaan heten werd niet gegeven. Deze debatten hebben niettemin een klaarder zicht verschaft op de stand van zaken in het strafonderzoek, in de periode die aan de werkzaamheden van de 'Bendecommissie' voorafging. Ook dit is een belangrijke bron van informatie bij een poging tot evaluatie.

Een derde bron hiervoor is ongetwijfeld het verslag dat opgemaakt werd door een aantal magistraten ten behoeve van de Parlementaire Onderzoekscommissie. De Onderzoekscommissie kreeg immers de beschikking over zestien strafdossiers en enkele disciplinaire dossiers, die uitvoerig werden onderzocht door de eremagistraten die werden aangewezen als experts. Het volledige 'Bende-dossier' als dusdanig werd – ook hier – niet voorgelegd aan deze magistraten. Wel kregen zij de beschikking over een aantal dossiers die betrekking hadden op enkele 'belendende percelen', zoals het dossier inzake de zaak 'François', op een aantal zaken in verband met extreem-rechts (vnl. WNP) en op twee zedenzaken. In laatste instantie werden vier zaken onderzocht die deel uitmaken van het ruimere 'Bende-dossier'. Het gaat hier met name om: de zaak Dekaise, de zaak van de 'Auberge du Chevalier', de doodslag op Constantin Angelou en de zaak van de 'Auberge des trois Canards'. Opnieuw gaat het hier om feiten die zich afspeelden in de periode 1982-'83.

Alles bij elkaar genomen dient dus te worden vastgesteld dat er omtrent een aantal 'Bende-feiten' momenteel een grotere publieke kennis bestaat dan omtrent andere. Het dient evenwel benadrukt te worden dat nergens een globaal zicht werd gegeven op het volledige 'Bende-dossier'. Zo werd tot op heden geen duidelijk beeld verschaft omtrent meerdere feiten uit de periode 1982-'83, zoals: de overval op een kruidenierszaak te Maubeuge in augustus '82, op een Delhaize te Ukkel in februari '83, op een militair textielbedrijf te Temse in september '83, op een Delhaize te Beersel in oktober '83, en op een juwelierszaak te Anderlues in december '83. Essentieel is daarenboven dat omtrent de meest zwaarwegende feiten, met name deze uit 1985, meer precies de Delhaize-overvallen te Eigenbrakel/Overijse en te Aalst, waar in totaal 16 doden vielen, nauwelijks meer gekend is dan hetgeen via de media uitlekte.

4. De Bende onder de microscoop?

Een nauwkeurige lectuur en kennisname van de genoemde beschikbare bronnen leidt tot een merkwaardige vaststelling. Met name deze, dat in het kader van het ganse 'Bende-dossier' bijzonder weinig materiële sporen zijn teruggevonden die verwijzen naar mogelijke daders, of een specifiek, aanwijsbaar dadersmilieu. Voor zover bekend werd slechts één dergelijk spoor aangetroffen, meer precies in het bos van la Houssière. Daar werd nl., in de onmiddellijke omgeving van een vluchtwagen van de Bende, en dichtbij de plaats waar onderdelen van wapens en buit werden teruggevonden, een brandhaard ontdekt. Deze brandhaard bevatte o.m. handgeschreven notities waarop zo'n 20 à 25-tal woorden te lezen stonden. Deze notities leken betrekking te hebben op het gebruik van wapens. Dit vermoeden werd versterkt doordat op dezelfde plaats ook een wapencyclopedie werd aangetroffen en een wapentijdschrift over het gebruik van riot guns.

Later werd de handgeschreven notitie door een grafologisch expert toegeschreven aan de voormalige secretaresse van een adjunct-gevangenisdirecteur. De naam van deze man, J. BULTOT, is intussen op verschillende manieren in verband gebracht met extreem-rechts, het professionele schuttersmilieu, de georganiseerde misdadigheid, e.d.m.

Dit precieze spoor is de enige aanwijzing waarover de Belgische justitie beschikt die verwijst naar een identificeerbaar dadersmilieu. Vanuit dit standpunt bekeken lijkt het voor de hand te liggen dat precies dit gegeven op optimale wijze in het gerechtelijk onderzoek (zou) geëxploiteerd wordt (worden). Voor zover dit te beoordelen is, gebeurde dit ook tot op zekere hoogte. Niettegenstaande dat bleef steeds een hele reeks vragen rond dit spoor onbeantwoord.

5. De centrale vragen blijven

Zonder hieromtrent exhaustief te willen zijn, sommen we hier een aantal van deze vraagstellingen op. Vooraf reeds dient vastgesteld te worden dat ook de Parlementaire Onderzoekscommissie niet indringend is ingegaan op deze vragen die betrekking hebben op de voortgang van het opsporingsonderzoek, naar aanleiding van dit strategische centrale spoor in het Bende-dossier.

1. Op de eerste plaats dringt de vraag zich op naar de precieze timing van de ontdekking van de hogergenoemde brandhaard en de geïdentificeerde notitie. Voor zover bekend werd de brandhaard gevonden in de loop van de namiddag van 9 november '85. In de brandhaard werden o.m. ook cheques aangetroffen met stempels van 'Delhaize-Overijse', die buitgemaakt werden tijdens de overval op dit warehouse op 27 september '85. Nog dezelfde dag dat de brandhaard werd ontdekt, werd, omstreeks 19.30 uur, het Delhaize-warehouse van Aalst overvallen. De leiding van het onderzoek liet na in het bos van La Houssière een observatiepost op te stellen. In de nacht van 10 op 11 november '85, dus twee dagen na de overval op de Delhaize te Aalst, werden zakken in het water geworpen te Ronquières, zowat 1,5 km. van de plaats waar de brandhaard was teruggevonden. Later onderzoek wees uit dat deze zakken een aantal stukken van Bende-wapens bevatten, o.m. ook een geldkoffertje dat door de Bende werd buitgemaakt tijdens de overval te Aalst. Het is dus zonder meer duidelijk dat de daders terugkeerden

naar deze plaats na de feiten te Aalst, op het moment dat de onderzoekers kennis hadden van het feit dat zij op deze plaats voorheen reeds sporen achterlieten na de feiten die werden gepleegd te Overijse. Deze omstandigheid verschafte – theoretisch gezien – een uitzonderlijke gelegenheid om beslissende stappen te zetten in de voortgang van het gerechtelijk onderzoek. Een nauwkeurige reconstructie van de beslissingslijnen hadden kunnen aangeven waarom deze gelegenheid niet werd aangegrepen.

2. Op de tweede plaats dringen zich een hele reeks vragen op die betrekking hebben op de wijze waarop hogergenoemde zakken te Ronquières werden gevonden. Na de feiten te Overijse/Eigenbrakel en te Aalst verklaarden twee getuigen, onafhankelijk van elkaar, dat ze mannen zakken in het water hadden zien gooien. De getuigenverklaringen waren bijzonder nauwkeurig en gaven nog tal van bijkomende details omtrent de personen die de wapens dumpten. Het Parket van Nijvel liet, op basis van deze getuigenissen, één enkele duiker gedurende enkele uren zoeken in het kanaal, zonder enig resultaat. Pas een jaar later, toen het Parket van Dendermonde de getuigenverklaringen terug ter hand nam en met beter duikersmateriaal de bodem van het kanaal liet onderzoeken, werden de zakken boven water gehaald. Het hoeft geen betoog dat hier opnieuw tal van vragen rijzen over het waarom van de amateuristische aanpak door het Nijvelse Parket. Ook hier had een sluitende reconstructie van de beslissingslijnen kunnen aangeven waarom één en ander zo is verlopen.

3. Op de derde plaats dient eraan herinnerd te worden dat elke zak die op de bodem van het kanaal te Ronquières werd teruggevonden, delen van wapens en buit bevatte die gebruikt werden tijdens heel diverse Bende-feiten en meer precies zowel in '83 als in '85. In elk van de opgeviste zakken werden gepercuteerde kal. 12-hulzen gevonden. Het ging telkens om een paar, waarvan huls 1 perfect overeenstemde met Bende-riotgun 1 en huls 2 afkomstig was van Bende-riotgun 2. De onderzoekers moesten noodzakelijkerwijze besluiten dat elke zak zorgvuldig werd samengesteld, en wel zodanig dat, mocht er maar één van de zakken zijn teruggevonden, de volledige serie van verbanden tussen diverse feiten als het ware werd aangeboden. De vraag drong zich op waarom de Bende op dergelijke verwarrende wijze haar hele campagne wenste te signeren. Een dergelijke handelwijze is volkomen in tegenspraak met de gangbare praktijken in het traditionele criminele milieu, waar daders juist willen voorkomen dat verbanden tussen verschillende feiten al te nadrukkelijk tot uiting zouden komen. Ondanks deze vaststellingen bleef het Nijvelse Parket de these van de gewone, traditionele misdadigers aanhouden. Opnieuw dringt zich de vraag op waarom de onderzoeksleiding zo halsstarrig het materiële sporenonderzoek negeerde.

4. Op de vierde plaats dient aandacht te gaan naar de manipulatie-problematiek. Indien er immers vanuit kan worden gegaan dat de wapensporen in het kanaal zorgvuldig werden samengesteld, dringt zich de vraag op of de andere sporen die in de omgeving werden aangetroffen, o.m. de brandhaard, al dan niet met opzet werden achtergelaten. In dit verband is het met name de vraag op welke mysterieuze wijze het onderzoek op een bepaald moment werd gericht op de figuur van de gevangenisdirecteur. Meer precies dringt de vraag zich op welke aanwijzing of welke bron de speurders op het idee heeft gebracht de gevonden handgeschreven notitie in verband te brengen met het milieu rond de gevangenisdirecteur? Het is niet denkbaar dat een grafologisch onderzoek wordt verricht zonder

dat er voorafgaandelijk meer precieze verdenkingen bestonden in de richting van de genoemde figuur. Opnieuw zou het meer dan nuttig zijn geweest, op haast microscopische wijze, na te gaan welke indicaties, vanuit welke hoek, het onderzoek op dit spoor hebben gezet. Zelfs indien het ganse BULTOT-spoor een gigantische intoxicatie-poging zou zijn, blijft de vraag wie in de mogelijkheid was om op zo'n concrete wijze dergelijke manipulatie op te zetten.

5. De andere, enige, mogelijkheid is dat het niet gaat op een gemanipuleerd spoor, maar een concrete, precieze verwijzing naar een dadersmilieu. In dit geval lijkt het onbegrijpelijk dat de Belgische justitie deze persoon de gelegenheid heeft gegeven om het land te verlaten en de vlucht te nemen naar Paraguay, een land waarmee België geen uitleveringsakkoord heeft afgesloten. Voordat de naam van deze gewezen gevangenisdirecteur ter sprake kwam in het kader van het onderzoek naar de 'Bende van Nijvel' was deze figuur reeds op de meest verschillende manieren in opspraak gekomen. Zo beschikte de Belgische justitie o.m. over een uitvoerig rapport vanwege de gerechtelijke politie waarin deze persoon geschetst werd als een uitdrukkelijke risicofactor. Het feit op zich reeds dat deze man binnen de penitentiaire administratie ongestraft een loopbaan uitbouwde, ondanks zijn extremistische ideeën, ondanks het wapenfanatisme dat hij tentoon spreidde, ondanks het onderwereldmilieu dat hij in zijn vrije tijd frequenteerde, doet vragen rijzen. Het had meer dan nuttig kunnen zijn de figuur en zijn milieu door te lichten en na te gaan welke bescherming hij in het verleden mocht genieten.

Zoals gezegd, het lag niet in de bedoeling om exhaustief te zijn. Tal van vragen kunnen immers nog gesteld worden omtrent dit precieze spoor. Middels deze illustratie hebben we slechts willen aangeven dat in het 'Bende-dossier' centrale scharnieren of hefboomen zijn te vinden, zoals overigens in elk opsporingsonderzoek. Het was bijzonder nuttig geweest dat de Parlementaire Onderzoekscommissie zich op deze scharniermomenten had geconcentreerd, en van deze fasen haast microscopische opnamen had gemaakt, i.p.v. zich steeds verder vooruit te laten drijven naar andere hypothesen, andere ideeën, die lang niet zo concreet verbonden waren aan de feiten middels tastbare sporen.

Overigens dient beklemtoond te worden dat de Onderzoekscommissie hiermee haar rol niet zou zijn te buiten gegaan. Het kan inderdaad niet in de bedoeling liggen dat een parlementaire onderzoekscommissie het tot haar taak zou rekenen de daders van strafbare feiten te ontmaskeren. Indien echter diverse getuigen, o.m. de voormalige Procureur des Konings van Brussel, te kennen geven dat het onderzoek naar de daders werd 'gesaboteerd', hoort het uitdrukkelijk tot de taak van een parlementaire commissie om vragen te stellen naar de (politieke) verantwoordelijkheid hieromtrent. De vragen die we hierboven in een vijftal punten opsomden, zijn van die aard.

Onder de eerder neutrale titel 'Onvoldoende aandacht voor sommige informatie, b.v. afkomstig vanuit de bevolking en andere bronnen', wordt door de Commissie in dit verband geconcludeerd: 'Uit verschillende dossiers blijkt dat de informatie afkomstig uit niet-officiële bron, niet tijdig noch grondig werden onderzocht:

a. de vondsten in het 'Bois de la Houssière' werden blijkbaar niet ernstig genomen, want men nam niet de voorzorgsmaatregel om het bos te laten bewaken;

b. zo werd pas na een jaar afdoende gezocht in het kanaal van Ronquières; (...)'.

Deze vaststellingen werden in de media reeds gedaan voordat de Onderzoekscommissie van start ging. De Commissie heeft echter geen begin van antwoord op de 'waarom'-vraag geformuleerd.

We hebben dan ook moeten vaststellen dat de Parlementaire Commissie nauwelijks kennis had van de centrale scharnieren van het 'Bende-dossier' op het moment dat zij haar werkzaamheden aanvatte, laat staan dat zij over de noodzakelijke instrumenten beschikte om op die preciese onderdelen een minutieus, microscopisch onderzoek door te voeren. Op de vragen die hierboven werden geformuleerd werd dan ook geen antwoord geformuleerd. In de conclusie bleef het bij vaststellingen als: 'Bij een aantal misdrijven die door de Commissie werden onderzocht staat de betrokkenheid van sommigen (zij het tot nu toe nog niet individueel geïdentificeerd) binnen de politiediensten vast'.

In deze zin kan ook worden gesteld dat het verslag van de 'Bendecommissie' weinig nieuwe elementen heeft opgeleverd, die een effectieve weerslag zouden kunnen gehad hebben op het verdere verloop van het opsporingsonderzoek. Om het korter, en krachtiger te stellen: de Parlementaire Onderzoekscommissie heeft geen nauwgezet onderzoek gevoerd naar de wijze waarop het onderzoek naar de 'Bende van Nijvel' werd gevoerd. Zij sluit enerzijds de these van de interne betrokkenheid niet uit, bekrachtigt ze zelfs, maar beantwoordt anderzijds de vragen niet die hieromtrent leven bij de publieke opinie.

6. Negatieve (politieke) consequenties

Naar ons gevoelen brengt een dergelijke werkwijze een bijzonder gevaarlijk anti-democratisch mechanisme op gang. In de mate immers dat de Onderzoekscommissie een aantal verdenkingen t.a.v. het justitieel en politieel apparaat tot de hare maakt, en deze op eerder affirmatieve toon neerschrijft in de conclusies, zonder evenwel hierbij zo rigoureuus mogelijk aan te geven waarop deze affirmaties steunen, zonder aan te geven of het gaat om 'nonchalance', 'incompetentie', of 'sabotage' en zonder aan te geven in hoefde van wie deze vaststellingen werden gedaan, wordt het gevaar groot dat de publieke opinie deze conclusies ongenueanceerd veralgemeent naar 'de' justitie. Het effect van een dergelijke démarche dreigt dan ook in het tegendeel van de oorspronkelijke bedoeling uit te monden. Hierdoor wordt het publiek immers gesterkt in de alsmaar breder levende gedachte dat het justitieel en politieel apparaat niet werkt zoals het hoort.

Om het enigszins provocatief te stellen: wat werkt het meest destabiliserend? Elementen die het strafrechtsbedelingsstelsel trachten te ontwrichten? Of vaststellen dat die destabiliserende krachten werkzaam zijn, zonder ze precies aan te duiden, noch een daadwerkelijke poging te ondernemen om ze te lokaliseren, kortom zich onmachtig betonen er iets tegen te kunnen ondernemen?

Deze argumentatie is er niet op gericht de waardevolle voorstellen die de Onderzoekscommissie op structureel wetgevend en organisatorisch vlak deed te minimaliseren. Noch is het een pleidooi voor een zekere vorm van koppensnellerij of kannibalisme. Menselijke fouten dienen niet noodzakelijkerwijze te leiden tot sanctionerend optreden. Niettemin was er, omwille van bovenstaande democrati-

sche argumentatie, alle reden om op serene wijze een analyse van het voorhanden zijnde feitenmateriaal te maken, bewijsmateriaal en getuigenverklaringen te confronteren, en hieruit de noodzakelijke, strikte conclusies te trekken. Vastgesteld moet worden dat de Commissie zich hier niet aan gewaagd heeft.

Weliswaar dient hieraan toegevoegd te worden dat de Minister van Justitie niet heeft nagelaten een aantal disciplinaire onderzoeken te gelasten n.a.v. het rapport van de Onderzoekscommissie. Tot op heden bleven deze onderzoeken evenwel zonder gevolg. Intussen liggen de laatste Bende-feiten echter reeds vijf jaar achter ons en heeft een negatieve beeldvorming zich reeds ruim verspreid bij het publiek.

Hierbij dient kort herinnerd te worden aan het feit dat de voorlopige disciplinaire maatregelen t.a.v. een aantal leden van de Brusselse gerechtelijke politie niet dienen gezien te worden als een effect van de werkzaamheden van de Parlementaire Onderzoekscommissie, maar rechtstreeks het gevolg zijn geweest van indiscreties die in de pers verschenen, nadat de Onderzoekscommissie haar verslag reeds had neergelegd.

Dit strenge oordeel dient getemperd te worden. Het is immers onmiskenbaar zo dat de werkzaamheden van de Onderzoekscommissie in afgeleide zin wel degelijk een weerslag hebben gehad op het gerechtelijk onderzoek. In bepaalde mate is er sprake geweest van een interactie-effect. Zo heeft de werking van de Onderzoekscommissie het b.v. mogelijk gemaakt dat de onderzoeksrechters opdracht gaven tot huiszoekingen bij politie- of inlichtingendiensten. In het verleden waren dergelijke onderzoeksverrichtingen nauwelijks denkbaar, waardoor echter steeds de twijfel bleef voortwoekeren omtrent mogelijke betrokkenheid van bepaalde personen, afkomstig uit de apparaten. Het is duidelijk dat de opstelling van de Onderzoekscommissie leidende onderzoeksmagistraten heeft gesterkt in een krachtadiger optreden ter zake.

7. In de schaduw van het spektakel

Ondanks voorgaande commentaren dient vastgesteld te worden dat de Onderzoekscommissie ogenschijnlijk wel een aantal nieuwe feiten aan het licht heeft gebracht. We schrijven hier 'ogenschijnlijk', omdat we de mening zijn toegedaan dat de Commissie eerder perifere zaken aan de oppervlakte bracht dan elementen die verband houden met de *hard core of the matter*. De indruk is toch ontstaan dat de Commissie, in plaats van een nauwgezet feitenonderzoek naar de kern van de zaak in te stellen, zich heeft laten verleiden tot het trekken van een grote reeks concentrische cirkels rond het hart van het dossier.

Zo werd nogal wat aandacht besteed aan een aantal spectaculaire dossiers. Men denke hier aan een aantal zgn. 'pogingen tot staatsgreep' of het dossier i.v.m. de zgn. 'roze balletten', zonder dat de band steeds duidelijk was tussen deze dossiers enerzijds en het Bende-dossier anderzijds. I.p.v. zich meer en dieper in te graven in een aantal essentiële elementen van het Bende-dossier heeft de Commissie er a.h.w. de voorkeur aan gegeven een soort omsingelingsbeweging te maken, zonder er evenwel in te slagen deze spectaculaire dossiers via materieel aanwijsbare sporen te verbinden met het Bende-dossier. Het mag geen verwondering

wekken dat geruchten rond deze dossiers in hevige mate versterkt werden via de media.

Op zich is het toe te juichen dat de Commissie geen zaken tot taboe-onderwerpen heeft verklaard en rechtlijnig durfde door te gaan op een aantal gevoelige kwesties. Jammer is evenwel dat weinig of geen beslissende elementen werden aangebracht ter zake. Zo is b.v. wel duidelijk geworden dat in de schoot van de Rijkswacht een cel van extreem-rechtse militanten actief is geweest in een poging tot destabilisering. Onduidelijk bleef echter wat de omvang was van deze cel, of er al dan niet ernstig onderzoek werd naar verricht, of deze cel bestond uit een aantal marginalen, of er ook officieren deel van uitmaakten, wat de graad van operationaliteit was en of deze tendensen zich al dan niet tot op vandaag hebben doorgezet. Al deze kwesties bleven gehuld in een waas van geheimzinnigheid, onduidelijkheid. Het resultaat hiervan naar de publieke opinie toe is ongetwijfeld geweest dat – alweer – een generaliserend negatief beeld ontstond t.a.v. 'de' Rijkswacht.

Overigens zou het bijzonder nuttig zijn geweest om ook de democratische tendensen binnen het politieel en justitieel apparaat uitvoeriger te belichten. Daardoor zou het mogelijk zijn geworden duidelijker aan te geven welk het democratisch gehalte van dit apparaat momenteel is. Dit zou ook toegelaten hebben een klaardere kijk te krijgen op die aspecten die de democratische tendensen erbinen al dan niet versterken.

Afgezien hiervan dient te worden vastgesteld – en dit moet de conclusie zijn van deze bijdrage – dat de spectaculaire (maar hypothetische) elementen de minder geruchtmakende zaken (die evenwel duidelijk aantoonbaar, bewijsbaar, minstens onderzoekbaar waren) naar de achtergrond hebben verdrongen. De werking van de Commissie kan als conjunctureel worden aangeduid. Telkens wanneer haar leden stootten op een hard gegeven, dat nuttig kon zijn voor verdergaand onderzoek, werd dit overschaduwed door een vloed van meer spectaculaire, maar ook meer speculatieve, informaties. De mate waarin deze werkwijze het opsporingsonderzoek heeft beïnvloed is onduidelijk. De indiscreties in de pers omtrent het Bende-onderzoek zijn afgenomen. Het is bijzonder moeilijk geworden om een beeld te krijgen van de huidige stand van zaken. Niettemin groeit de overtuiging dat, sinds de afronding van de werkzaamheden van de Parlementaire Onderzoekscommissie, het opsporingsonderzoek aan het uitdoven is.